

a továbbéléshez szükséges megalapozott folytonosságot és időállóságot megkérdőjelezi az az általános jelenség, mely szerint az idősebbek inaktívvá válnak, a fiatal generáció pedig igyekszik elfelejteni a számára elmaradottságot megidéző tradíciókat. Ennek a természetes folyamatnak ellensúlyozására olyan kezdeményezések születtek, amelyek próbálják bevonni a helyi fiatalokat az örökségésítési folyamatokba, újratulva a helyi kultúra bizonyos elemeit.

Látható, hogy a tanulmánykötetből kiemelt és bemutatott példák miért tudtak fontossá válni a magyarságdiskurzusokban. Ezek a jelenségek nagymértékben hozzájárulnak az azonosságtudat kialakításához és megőrzéséhez, ugyanakkor olyan értékeket erősítenek meg a társadalom tagjaiban, amelyek szorosan összefüggnek a közös nemzeti múlt, a hősökre való emlékezés, az ősi hagyományok idealizált „tisztaságával”.

A nemzetnek, nemzeti kultúrának, identitásnak sokféle megközelítése létezik. A kötetben bemutatott, Magyarországon és Erdélyben tapasztalt tendenciák jól mutatják azok az alulról érkező közösségi igényeket, amelyek életre hívják és fenntartják a bemutatott diskurzusokat, emlékkonstrukciókat, illetve az ezekre érkező különböző válaszreakciókat.

A mindennapokba beépült nemzeti kultúra gyakran nem tudatos, hanem magától értetődő, ma már szinte észrevétlenül természetes, ami azt is jelenti, hogy számos új jelenségre kell számítanunk, amelyek a nemzetet nem közvetlenül politikai ideológiaként, hanem indirekt módon értelmezik mint a „szimbolikus javak, élmények, képek elsajátításával kapcsolatos preferenciát”. A *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája* című tanulmánykötet részletesen bemutatja (és tárgyalja), hogy ennek ereje a korszerű cselekvésekkel való összekapcsolásban rejlik: a turizmussal, élményszerzéssel és egyéb olyan foglalkozásokkal, amelyekben a résztvevő aktívan hozzájárulhat (az emlékezés is aktív cselekvés) a közösségi érzés megerősítéséhez.

A kötetben is bemutatott egyre inkább aktuálissá váló társadalmi-politikai diskurzusok továbbgondolásában a múltat a jelen felől érdemes megközelíteni, ám amint arra Orvar Löfgren is emlékeztet a *The Disappearance and Return of the National: The Swedish Experience 1950-2000* című tanulmányában: egyfajta nemzet fölötti és történelem fölötti szemléletmód szükséges ahhoz, hogy mindezt megfelelőképpen tudjuk értelmezni.

Molnár Beáta

Gyergyói a gyergyóiakról:

Szócs Levente könyve a 20. századi népi önéletrajzokról

Szócs Levente: 20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletírás funkciói.

BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2011. 248 old. (Kriza Könyvek 37.)

„Mivelhogy nem vagyok tanult ember, még egy középiskolai érettségi fokozatig sem jutottam el és írói képességgel sem áldott meg a teremtő, ezért nem tudok mást írni, csakis azt amit hányatott életem során meg éltem, az én egyszerű szavaimmal és kifejező képességgemmel, mert nincs írói képességem, fantáziám” – idézi Antal János önéletrajzát Szócs Levente a

20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletírás funkciói című könyvében. Az idézett rész tömören összefoglalja a könyv tárgyát, amely öt gyergyói idős ember önéletrajzi vonatkozású írásait mutatja be és elemzi néprajzi szempontok szerint.

Szócs Levente munkája a Kriza Könyvek sorozat 37. darabjaként 2011-ben jelent meg

Szász István Szilárd (1988) – PhD-hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola, Kolozsvár, szasszilard@yahoo.com

A szerző a Collegium Talentum ösztöndíjasa. Doktori ösztöndíját az OIPOS DRU MEN finanszírozza a POSDRU/159/1.5/S/140863 projekt keretében.

Kolozsváron a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke, illetve a Kriza János Néprajzi Társaság gondozásában. Az említett sorozat több neves magyar néprajzkutató írását vonultatta fel az évek során, a teljesség igénye nélkül: Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc, Tánzos Vilmos, Jakab Albert Zsolt, Szabó Á. Töhötöm, Dimény Attila, Olosz Katalin, Czégényi Dóra, Páczkán Éva. Szöcs Levente idézett írásantropológiai és élettörténet-kutatási keretbe ágyazott munkája jól illeszkedik a sorozat tematikájába.

Az elsőkönyves szerző doktori értekezését foglalta kötetbe, korábban azonban a témában számos rész tanulmányt publikált különböző folyóiratokban, tanulmánykötetekben. Szöcs Levente Keszeg Vilmos tanítványaként 2009-ben védte meg a könyv törzseként szolgáló disszertációját a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Tudományok Doktori Iskolájában. A szerző már az alap- és mesterképzést is a néprajz szakon végezte, így tanulmányai révén betagozódott a harmadik nagy néprajzi nemzedék szakmai gárdájába. Keszeg Vilmos számos tanulmánya és kötete igazolja, hogy kiváló ismerője az élettörténet, életpálya kérdéskörének, így Szöcs Levente az ő tanítványaként erős alapot kapott a témával kapcsolatos szakirodalomban való tájékozódáshoz, valamint a terepmunkához. A kötet szerzőjét rendszeres terepkutatásaiért, módszeres forrásfeltárásaiért és muzeológusi munkásságáért 2013-ban Bányai János-díjjal jutalmazták.

Szöcs a bevezetést követően négy arányos egységben tárgyalja négy gyergyócsomafalvi és egy gyergyótekerőpataki születésű személy „népi önéletrajzát”, akik a 20. század elején születtek, átérték a világháborút/világháborúkat, elszenvedték a kollektívizálást, jelen voltak a '89-es rendszer-váltásnál, ugyanakkor a hetvenes évek után, már idős korban kezdtek önéletrajzuk megírásához.

A következő személyek önéletírását tanulmányozza könyvében Szöcs Levente. Köllő Teréz 1909-ben született Gyergyócsomafalván, és bár gyerekként a tanulás volt a vágya – saját bevalása szerint költő szeretett volna lenni –, szülei a

gyergyószentmiklósi katolikus leánynevelő intézetbe írtatták. A zárdai élet és az apácáság egész életére rányomta bélyegét, és bár később férjhez ment, soha nem tudott szabadulni korábbi életétől. „Apáca Teré, úgy hívták nálunk a családban”, mondta róla egy távolabbi rokona (67).

Huszár András szintén Gyergyócsomafalván született 1931-ben, a falu közismert személyiségévé vált, és bár egyszerű gazdálkodó emberek gyermeke volt, jó kapcsolatot alakított ki a helyi értelmiséggel és jelentős közéleti személyiségekkel. A közösség nyilvános eseményeinek állandó résztvevője.

A gyergyócsomafalvi Czirják Gergely (1913–1993) neve az erdélyi magyar közélet szélesebb köre számára ismert, ugyanis már a most bemutatott könyv előtt is jelent meg önéletrajz-töredéke az *Így teltek hónapok, évek... Öt életrajz* című, Salamon Anikó által gondozott kötetben, de később a Látó és a Művelődés is közölt írásaiból. Havasi gyopárként tekint saját magára: „Azért vállalkoztam ezenn szerény munkámra tisztán önszorgalomból, hogy /Havasi Gyopár/ senki ezenn a világonn úgy nem ismeri mint én, mert ez a bizonyos Havasi Gyopár, én, magam vagyok, a szerző.” (86.)

Antal János Gyergyótekerőpatakon született 1924-ben. A második világháborúban a magyar hadseregben szolgált, több ízben megsebesült, és volt amerikai, majd később orosz hadifogoly is. A háborút és a fogságot követően új dolgokat tanult, munkát szerzett, de nem hagyták nyugodni a második világháborús események. Már a fronton is verseket írt, és naplót vezetett.

Köllő Vilma 1933-ban született Gyergyócsomafalván. Önéletrajzi vonatkozású jegyzeteit különálló lapokra írja, amelyeket abban a füzetben őriz, amelyben verseinek piszkozatait is tartja, tehát esetében nem beszélhetünk kész szövegekről. A nyugdíjas csoportban, amelynek tagja, az írás felértékelte szerepét. Identitásának részét képezi az írás képessége, főként versíróként tekintenek rá, és ő is saját magára, de nem tartja magát költőnek.

A kéziratok, amiket Szöcs Levente vizsgált, nem felkérésre születtek, hanem a falusi

társadalomban élő emberek spontán módon létrehozott alkotásairól van szó. Fontos megemlíteni, hogy a kutató maga is gyergyócsomafalvi születésű, aki az egyetem elvégzése után hazaköltözött. Könyve megjelenésekor lakóhelyének vallja a falut, így tagja a lokális közösségnek. A módszertani kérdések tisztázásánál jelzi, hogy ebből kifolyólag nem csak a hagyományos értelemben vett gyűjtési helyzetekben találkozott kutatása során az egyes önéletírókkal, azonban ezt a helyzetet könyvében csak azoknál a részeknél problematizálja, ahol ennek mindenképp szükségét érzi.

A szerző célja nem az egyes önéletírók életpályájának rekonstruálása, ezért a tartalomlemezés módszere helyett főként David A. Mandelbaum módszerét alkalmazza az elemzés során, így az életpályák fordulópontjaira koncentrál. Az önéletrajzok sajátos szövegolvasatát nyújtja, és a tolmács szerepét ölti magára, amitől azt várja Szócs Levente, hogy „ne csak értelmezze a szövegeket, hanem az értelmezéstől függetlenül is azokat, amennyiben ez egyáltalán lehetséges”. (52.) A kutatás egyik forrását az önéletrajzok képezik, amikből elsősorban nem a szerzők egyénisége, hanem a saját magukról alkotott imázs olvasható ki direkt módon. A kötet szerzője ezt a narratívát ütközteti a lokális közösségnek a népi szerzőkről kialakított véleményével, amihez az irányított interjú módszert használja.

A bevezetőben vázolt témamegjelölést és módszertani tisztázást követően a könyv első nagy egységében az elméleti keretek lefektetése történik. A kutató bemutatja az autobiográfiai kutatás előzményeit, valamint a fogalmi tisztázást követően az emlékezés és narratív identitás kontextusában tárgyalja azt. Szócs Levente a „népi önéletrajz” terminust részesíti előnyben a „paraszti önéletrajzzal” szemben, ugyanis a „népi” előtag tágabb értelmezési keretet biztosít. Az „önéletrajz” kifejezést megfelelőbbnek találja, mint az „élettörténet” fogalmát, amihez inkább hanghordozóra rögzített, szóbeli műfajt társít. A szerző később úgy definiálja a népi önéletrajzot – reflektálva az első egységre – mint „nem hivatásos író által írt olyan szöveget,

mely önmagát önéletrajzként (bár nem feltétlenül népi önéletrajzként!) határozza meg, és melyet olvasóként hajlandók vagyunk úgy is olvasni”. (141.)

Az elméleti felvezetést követően a szöveg könnyedebbé válik, és a könyv olvasója kicsit megpihenhet, elidőzhet a második résznél, amiben Szócs Levente az öt önéletrajzot mutatja be. Ebben a fejezetben megismerjük az önéletrajzok íróit, a mindennapi küzdelmektől terhelt és a történelem által nem kímélt falusi emberek történeteit. A kéziratokból vett idézeteket a szerző kiegészítésekkel, hasznos információkkal látja el. A választott szövegek nyelvezete, az elmesélt történetek szubjektív ereje, a szerzők magukról forgalmazott képe a lokális közösség véleményével szembesítve mind-mind üdítően hat az olvasóra.

A két utolsó egység további értelmezési lehetőségeket érvényesít. A harmadik részben a kutató a releváns szakirodalomra építkezve az önéletírás lehetséges motivációit igyekszik feltárni. Az írás öröme, a tanítási szándék, az öngazolás, az önkifejezés, a kollektív emlékezet hiányosságainak pótlása mind lehetséges célkitűzésként jelenik meg a népi önéletírók előtt. Szócs Levente az önéletrajzokat elemezve vizsgálja a szerzőség kérdését, az önéletrajz kontextusait, funkcióit, nyelvezetét, a populáris regiszterek szerepét. Miközben felvonultatja a nemzetközi kutatási eredményeket, nem veszi szem elől saját kutatási tárgyát, folyamatosan reflektál, értelmezi és újraértelmezi a kéziratokat, valamint saját terepmunkáját.

Az utolsó nagy egységben az identitás, elsősorban a „gyergyói identitás” problémaköre kerül tárgyalásra. A kérdés az, hogy a gyergyósiság mint regionális identitás miként reprezentálódik a népi önéletrajzokban. Egyáltalán lehetséges-e gyergyói identitásról beszélni? A szerző részletek elemzésén keresztül látatja, hogy mit jelent a népi önéletírónak gyergyóinak lenni, ami gyakran fonódik össze a magyarság, székelység tudatával, a munkával, a szorgalommal, a vallásgyakorlással. Szócs Levente alapos munkája bemutatja, hogy egyén és közösség, továbbá a kutató és a tanulmányozott közösség miképpen hatnak egymásra, ugyanakkor a maga

komplexitásában felsejlik, hogy miként formálja a kölcsönös ráhatás az élettörténeteket és az érzékelt történelmet.

A kötet következtetéséből kiderül, hogy a Kötő Teréz önéletrajzából kibontakozó személyes identitás szemben áll a lokális közösségnek az asszonyról kialakított véleményével. Huszár Andrásnak sikerült elfogadtatnia magát a közösség értelmiségi köreiből, de elsősorban nem mint önéletrajzíró, hanem mint személyt. Antal János írása történelmi tényeket próbál közölni, végső soron pedig neki sikerült a leginkább beillesztenie önéletrajzát

a gyergyói közeletbe. Bár Czirják Gergely írása által igyekezett személyiségének több vetületét is bemutatni, a közösség számára ennek ellenére megmaradt kovácsnak. Köllő Vilma önéletrajza a lokális közösségnek egy kis csoportjában értelmeződik csak hivatásként.

Ahogy a népi önéletrajzok nem véglegesen lezárt alkotások, így maga a szerző sem tekinti művét végérvényű, lezárt igazságnak. Kutatása kaput nyit meg, amelyen az új generációnak kell bemennie.

Szász István Szilárd

Egy település írott arcképe

Vajda András: Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros megyei településen. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2013. 300 old. (Emberk és kontextusok 9.)

Vajda András könyve azt a történelmi időszakot dolgozza föl, amikor az írás széles körben, a falvak lakosságában is elterjedté vált. Az írott és olvasott szó nemcsak Erdélyben, hanem általában Európában a mindennapok szintjén is megkerülhetetlen tényezővé vált az emberek életében. Az írástudás vagy írni nem tudás egy olyan szempont, amely felől a társadalmi hierarchia is jól kifejezhető. Másrészt az írásról való reflexióink lényegében egyenértékűek a történelemről és egyáltalán a narratívumról való gondolkodással – az írás történelme a történelem metatudományaként egyrészt a történelem létrehozásának háttérét is megvilágítja, másrészt annak forráskritikáját is megvalósítja.

Ezért lehetséges, hogy egy ez idáig néprajzi szempontból kevésbé ismert Maros megyei település teljes modern kori történelme és társadalomszerkezete, sőt hétköznapijai rekonstruálhatók a falu írásos hagyatékának elemzésével. Vajda András könyvében szülőfaluját, Sáromberkét mutatja be a nyilvánosságnak.

A kötet mintegy kilencévnnyi anyaggyűjtés, kutatómunka és több évtizedes szocializáció eredményeit összegzi. Vajda András 2000-ben már

elsőéves egyetemista korában Sáromberkével foglalkozott egy emlékvessző-füzet vizsgálata révén. Egy évvel később helytörténeti kiállítást szervezett, szakdolgozata révén pedig módszeres íráskutatásba kezdett; előbb egy, majd több paraszti irattár feldolgozásával. 2004–2005-ben kapcsolódott be a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerveződő, Keszeg Vilmos irányította 20. századi néptanítók élettörténet-kutatásába Mihály Béla pályájának bemutatásával.

A kutatás forrásanyagát eredetileg tíz parasztirattár jelentette. A könyv ezt az óriási anyagot három irattárra szűkítette, de ez nem jelentett veszteséget a kutatás szempontjából, hiszen a dokumentumok – 1131 irattal – így is képviselik a többi irattárra jellemző irattípusokat. Vajda emellett áttekinti a református egyház, az iskola, a művelődési ház levéltárának iktatott és nem iktatott dokumentumait, illetve a falu történetére vonatkozó forrásokat. A könyv első fejezete a kutatást megalapozó általános kérdéseket és a feldolgozás módszereit tisztázza.

A kutatás tágabb kontextusát, azaz a falu történetét, kulturális és infrastrukturális jellegzetességeit